

др Маринка Цетинић,
асистент Правног факултета у Београду

РАЗВОЈ КРИВИЧНИХ НАУКА У ОКВИРУ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ ОД ПОСТАНКА ДО ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

У стопедесетогодишњој историји Правног факултета у Београду (1841–1991) издвајају се кривичне науке, будући да су се развијале таквим путем који им је обезбедио важан значај не само за развој ове области наука у Србији, већ и релевантност у европским оквирима. Установљавањем Правног (Правословног) одељења 1841. године, наставља се претходно започета обрада кривичних наука и континуирано објављивање уџбеника, почевши од првог – "Начелни основи уоправословне и положителне полиције" Ивана Рајића, преко незаобилазне књиге Ђорђа Ценића "Објашњења Казнитељног законика за Књажевство Србију". Године 1863, када је основана Академија у Београду, изучавање кривичних наука добило је додатни импулс увођењем предмета Правна медицина, који је предавао Милан Јовановић Батут и предмета Криминалистика. Апсолутно нови корак у развоју кривичних наука у Србији направио је Божидар Марковић који је, дошавши да обрађује науку о кривичном поступку, започео теоријску обраду која је резултирала "Уџбеником Српског кривичног судског поступка", у којем је успео да, на поставкама реформисаног кривичног поступка у Европи, систематизује ову област. Коначно, захваљујући Томи Живановићу, са којим је београдска школа кривичног права ушла у ред европских достигнућа, ова се област поставља на основе правне философије. Рад Томе Живановића ни до данас није превазиђен; конструисање трипартитног система у делу "Основи кривичног права", означило је прекретницу у кривичноправној науци.

Кључне речи: *Историјат. – Кривичне науке. – Правни факултет у Београду.*

ВЕЛИКА ШКОЛА У БЕОГРАДУ (1808 – 1813)

Формирање младе државе као што је била српска почетком XIX века, праћено је (као и увек) бројним тешкоћама. Једна од тешкоћа је била запажен недостатак интелигенције, још пре владавине кнеза Милоша. Оскудица стручњака у Србији за време Првог српског устанка, покушала се надоместити оснивањем Велике школе у Београду, која је трајала од 1. септембра 1808. до пропасти устанка – јула 1813. године. Ова школа, коју је основао Иван Југовић, није имала довољно стручног кадра, али је, ипак, одиграла несумњиво значајну улогу у стварању и

развоју права као ствари од велике друштвене вредности у време стварања државе Србије. У тој мултидисциплинарној школи, настава се одвијала током три године, а задатак јој је био пружање енциклопедијског знања ученицима из правних предмета као што су: Посебно државно право с извесним основама управног права, Народно право – и Начин суђења криминалног (1). Јављање једне кривичне дисциплине у повоју развоја правне мисли у Србији лако се може објаснити. Велика потреба за очувањем стеченог и увођењем реда у новонастале друштвене односе, а нарочито потреба за реакцијом против учинилаца оних дела која се сматрају противним интересима заједнице (за које је реакција до тада била приватна), произвеле су већ 1804. године два значајна догађаја: оснивање првог суда и доношење *Казненог законика проте Матеје Ненадовића*. Друштвеним условима у којима је радила ова школа лако се објашњава чињеница што нема сачуваних података о наставном програму предмета Начин суђења криминалног, као ни који га је наставник предавао.

ВЕЛИКА ШКОЛА У КРАГУЈЕВЦУ (1830 – 1838)

Други српски устанак 1815. године мења услове у Србији. Самовласна и централизована власт Милоша Обреновића, као и несређене политичке и економске прилике у земљи, успорили су развој правне мисли и онемогућиле успостављање правног поретка. Такво стање одразило се и на просвету и школство који су били на изразито ниском нивоу. И поред тога, било је појединаца који су покушавали да се позивају на право и потребу за школовањем сопствених интелектуалаца. Тако је, на инсистирање Димитрија Исаиловића, 1830. године поново отворена Велика школа у Београду, која је већ 1833. године пресељена у Крагујевац (2). Кнез Милош је врло тешко прихватио неопходност оспособљавања писменог и образованог кадра за послове државне службе. Зато је тек 1833. године припремљен први општи законски документ о школству у Србији, под насловом *Устав народни школа у Књажевству Србије (правитељствујућим Књазем Милош Теодор Обреновићем I одобрен и потврђен)*, да би наредне, 1834. године, коначно било основано Попечитељство правосуђа и просвештенија, са задатком да се стара о "свему што се тиче школа, воспитанију деце, за коју да се заведу мале и велике школе" (3).

Упркос постојању Велике школе, тешко се могло говорити о остваривању континуитета развоја правне мисли, поготово кривичног карактера. Школа је била организована за пружање општег образовања и формирање превасходно чиновничког кадра из различитих области, међу којима није било ниједног предмета кривичног карактера. Године

(1) Др Илија А. Пржић, *Оснивање Правног факултета у Србији – Поводом стогодишњице*, "Архив за правне и друштвене науке", 1940/јули–август, књига 58, бр. 1–2, стр. 1.

(2) Др Илија А. Пржић, *op. cit.*, стр. 2.

(3) Група аутора, *Историја Београда 2, Деветнаести век*, Просвета, Београд, 1974. стр. 570.

1831. Димитрије Исаиловић се одселио у Пожаревац, па је за учитеља у овој школи постављен Атанасије Теодоровић. Постављање Атанасија Теодоровића за управитеља Школе у Београду, половином 1832. године, показало се значајним, пошто се он много више посветио школском раду. Ипак, ни он није увео учење дисциплина правног карактера, а још мање кривичног, али је одржао извесни континуитет предвиђен учењем дисциплина Психологија и Етика. С јесени 1833. године у Школу се вратио Димитрије Исаиловић, те је тако Школа имала два професора. Пионирски рад оснивача и професора ове школе, представља одличну подлогу за касније оснивање прве високошколске установе у Србији – Лицеја. Међутим, за оснивање Лицеја биће потребно сачекати стварање нових услова – услова успостављања организоване државне власти у обновљеној Србији, што ће се догодити за време моћног кнеза Милоша. Друштвеном животу и организацији просвете импулс ће дати прекретничка 1830. година. Конкретни резултати у школству показали су се већ марта 1835. године за време владавине кнеза Милоша, када је Школа претворена у прву Гимназију у Србији.

Гимназија је у почетку имала четири, а касније шест разреда. На жалост, нису остали трагови о свим њеним наставним програмима. Може се само претпоставити да се у оквиру предмета Философија, који је предавао Константин Бранковић (4), обрађивала материја из научних области Психологија и Логика, те отуда и материја из које ће се касније развити посебна научна дисциплина Судска психологија. Поменути услови, као и околност да ова гимназија није могла да задовољи растуће потребе за стручним кадром у државној управи и администрацији с једне стране, и потреба за обнављањем српске културе и науке с друге стране, коначно су довели до оснивања прве школе високог степена у Србији – Лицеја.

ЛИЦЕЈ У КРАГУЈЕВЦУ (1838 – 1836)

Лицеј (Лицеум) је отворен у Крагујевцу одлуком Кнеза који је, након предлога Попечитељства просвешченија, 16. јуна 1838. године одобрио "да се место укинуте воене школе, досадашња гимназија на степен Лицеума возвиси" (5). Отварање Лицеја било је врло тесно повезано са потребама друштвеног живота. Стога је он био замишљен као виша школа која би требало да пружи шира знања полазницима из различитих научних дисциплина, да омогући поновно обрађивање науке и књижевности, као и права. Остваривање амбициозно постављених циљева у почетку није пратила одговарајућа подршка младе српске државне власти, те је наставни рад на Лицеју у првој школској години био релативно узак.

Настава је започета 1. октобра 1838. године, а предвиђено је било да траје две године са само једним – философским одељењем. Предавало

(4) Група аутора, *Историја српског народа*, пета књига, први том, Београд, 1981, стр. 150.

(5) *Историја Београда 2, op. cit.*, стр. 573.

се мало правних предмета, а кривичне дисциплине су биле заступљене не више од проучавања појединих питања из области Судске психологије у оквиру предмета Философија. Те године је Философију предавао Атанасије Теодоровић, а школске 1839/40. године Константин Бранковић (6). По завршетку школске 1840/41. године у лето, Лицеј је премештен у Београд имајући и даље само филозофско одељење. Правно одељење (Правословно) установљено је 1841. године, чиме је коначно дата могућност за поновно развијање правне мисли у Србији, а тиме и настављање обрађивања материја кривичног карактера.

Година 1841. сматра се годином оснивања Правног факултета у Београду, који самостални статус задржава и касније када је Лицеј прерастао у Велику школу (1863), а Велика школа у Универзитет (1905).

Већ од самог почетка наставе права, у тадашњем Лицеју је "курс правословни тако устројен да ће ученици по свршетку његовине сами по себи енциклопедически преглед и сојуз свију наука правословни добити, и проникнути" (7). На формирање наставног плана у тој мери је утицало сазнање о значају кривичних дисциплина, да је већ прве године био заступљен предмет – Право криминално (8). Међутим, тада су на Правном факултету била само двојица наставника: Иван Рајић, адвокат из Новог Сада и Јован Стерија Поповић, адвокат у Вршцу. Ова два изразито добра правника из Војводине "који су дошли да помогну развоју Србије, која је онда за њих била Пијемонт" (9), већ исте, 1841. године, издају уџбенике. Издавамо као посебно значајну чињеницу да је Рајић објавио уџбеник *Начелни основи уоправословне и положителне полиције*, који се може сматрати првим из области кривичних наука. Тако је постављена сигурна база за развој научне кривичне мисли у Србији, која ће врло брзо, доласком зачетника кривичног права Ђорђа Ценића на Факултет, добити почетни облик. Будући да се показало да је врстан правник, какав је био Рајић, потребнији за рад на високом месту у администрацији, он је, на жалост, убрзо напустио Факултет. Зато је исте, 1841 године 7. марта, писмом Кнеза постављен Игњат Станимировић за наставника прво Права, затим Статистике и на крају Права криминалног (10).

Развој кривичних дисциплина у оквиру рада Правног факултета у Београду, до оснивања Велике школе као научног завода 1863. године, одвијао се без значајнијих промена. То се може објаснити околношћу да је велики Кривични законик у Србији донет тек много касније од Устава из 1838. године (1860), а судска власт, која је ипак била организована, углавном је радила на основу малобројних кривичних одредаба у склопу других некривичних прописа, односно незнатног броја прописа који су се односили на поједина кривична дела или поједина питања

(6) Др Илија А. Пржић, *op. cit.*, стр. 3.

(7) Др Илија А. Пржић, *op. cit.*, стр. 10.

(8) Архив Србије, *Аналитички инвентар Лицеја 1838–1863*.

(9) Др Борислав Т. Благојевић, *Сто четрдесет година постојања и рада Правног факултета у Београду*, "Анали Правног факултета у Београду", 1981/5–6, стр. 253.

(10) Архив Србије, *op. cit.*

која иначе спадају у општи део кривичних законика. Осећала се, ипак, потреба за школовањем сопствених правника који би заменили постојеће судије за које Устав није могао поставити никакве, ни најскромније, услове опште или стручне правне спреме јер би то, и тада и много касније, значило искључивање домаћих грађана из звања судија. Отуда се покушавало проширити и развити кривичну мисао на Факултету увођењем нових дисциплина и постављањем нових наставника који не би, као до тада, покривали читаве научне области. Тако је, али тек 1844. године, у оквиру Правословног одељења уведен предмет Поступак судејски и Поступак судејски криминални са обрасцима (11). Међутим, много касније, у оквиру рада Велике школе (након 1863. године) и ван ње, кривичне дисциплине ће доживети процват истакнутим научним радом Ђорђа Ценића, професора Правног факултета. Годину 1849. треба издвојити као значајну не зато што је школовање продужено на три године, већ што је за наставника Права криминалног и Поступка криминалног постављен Ђорђе Ценић уместо Игњата Станимировића (12). На жалост, овај, по општем мишљењу, један од најбољих правника тог времена, убеђени заступник строгог поштовања законитости и први носилац напредних идеја у области науке кривичног права и кривичног законодавства, није се дуго задржао на Факултету. Био је потребан кнезу Милошу, тако да су већ 6. септембра 1851. године, Попечитељством просвешћенија Ректорату Лицеума, предавања предмета Ђорђа Ценића пребачена на друге наставнике (нема сачуваних података на које) (13), а он премештен на дужност "столоначелника" у Попечитељству просвете, правосуђа, иностраних дела и секретара Попечитељства унутрашњих дела.

Рад Ђорђа Ценића као професора, министра и судије, мерен европским мерилима XIX века, био је изразито напредан научни рад у теорији кривичног права и то не само у области доношења прописа и заступања теоријских ставова, већ и у њиховом спровођењу у живот. Отуда не чуди мисао да је "Србија захваљујући њему добила неколико најмодернијих установа у области кривичног права, пре него много веће и напредније земље Европе" (14). Та констатација односи се на Ценићеву заслугу за укидање телесне казне батинања, доношење *Закона о условном отпуштању криваца из казнених заводија* – 1869. године, организовање издржавања казне лишења слободе по савременом европском схватању. Ипак, мислимо да је најзначајније Ценићево дело објављено 1866. године, под насловом *Објашњенија Казнителног законика за Књажевство Србију*. Иако књига није објављена као уџбеник Велике школе (он више није био њен наставник), нити ју је прихватила и одобрила Школска комисија, она је ипак поставила темеље науке кривичног права код нас на теоријским ставовима који се заснивају на најсавременијој научној кривичној теорији тог времена.

(11) Архив Србије, *op. cit.*

(12) Исто.

(13) Исто.

(14) Тихомир Васиљевић, *Ђорђе Ценић, Развој кривичноправне мисли у Србији XIX века*, Београд, 1978, стр. 257.

У међувремену, након одласка Ђорђа Ценића, са Велике школе, рад на развијању кривичних наука у оквиру Велике школе знатно је успорен. Ценића је 12. септембра 1852. године заменио Аћим Марковић, који је Књажевим указом (ВН 828) постављен за привременог професора Статистике и Криминалног права (15). Он је ту дужност обављао врло кратко јер је због болести већ 9. марта 1853. године Попечитељством просвешченија Ректорату Лицеума разрешен, а часови Статистике и Криминалног права додељени су Вл. Јакшићу и Сергију Николићу (16). Попечитељством просвешченија Ректорату Лицеума, 26. марта 1853. године било је одобрено да Криминално право више не предаје Сергије Николић, већ професор Рајко Лешјанин, који се сам пријавио, а у то време обављао и функцију ректора Лицеја (17). Та година је значајна за развој просвете и школства у Србији јер се 15. септембра покушало изменити у одређеном смислу организовање Школе, те је *Устројенијем Књажевства – Србског Лицеума*, он подељен на три "оделенија" (18). У оквиру Општег одељења, у које је прерасло Философско, изучавали су се, поред осталих, предмети Психологија, Логика и Педагогија (19), које су морали пратити и слушаоци Правословног одељења, док оно, на жалост, није обogaћено ниједним предметом кривичног карактера. Све до краја рада Лицеја, то јест до оснивања Академије 1863. године, упркос напорима да израсте у ефикасну наставну и научну установу, Лицеј се споро развијао. Слушалаца је било мало, професора такође, а за допринос развоју кривичних наука у оквиру Правословног одељења тешко би било издвојити било којег професора или његов научни рад. До краја рада Лицеја, дужност професора кривичних предмета у целини је обављао само један професор – Стојан Вељковић. Он је, на основу Попечитељства просвешченија Ректорату Лицеума, 21. фебруара 1856. године постављен прво за привременог професора Римског и Кривичног права, да би 19. септембра 1858. године био постављен за сталног професора наведених предмета (20). И на крају, на основу Уредбе просвете Ректорату Лицеума, 1. маја 1861. године професор Стојан Вељковић почиње да предаје и Кратку теорију криминалног поступка (21).

ВЕЛИКА ШКОЛА – АКАДЕМИЈА (1863 – 1905)

За време друге владе кнеза Михаила Обреновића, после 1858. године, унутрашњи развој Србије кретао се у правцу изграђивања државе на принципима апсолутистичко-централистичког система власти. Повећане потребе за организовањем државе, засноване на законски доне-

(15) Архив Србије, *op. cit.*

(16) Архив Србије, *op. cit.*

(17) *Исто*.

(18) *Зборник радова и уредаба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду*, приредио Драгољуб Т. Баралић, Научна књига, Београд, 1967, стр. 27.

(19) *Исто*.

(20) Архив Србије, *op. cit.*

(21) *Исто*.

тим прописима, за обликовањем власти у условима изражених друштвених промена и развоја капиталистичког друштвеног уређења, као и за обезбеђивањем функционисања властитог државног апарата власти, довеле су до опсежне реформе школства 1863. године. Неколико претходних година брижљиво припремана, реформа је резултирала значајним законским документима, међу којима се издваја законски текст о устројству Велике школе (Академије) 1863. године. Овом закону претходио је предлог пројекта реформе Лицеја министра просвете и црквених дела Косте Ценића. Према њему требало је да се Лицеј, који није дао очекиване резултате, престроји тако да боље задовољи потребе друштва за школованим и научно образованим кадром. С друге стране, Академија је била замишљена тако да представља највише училиште у земљи које би оспособљавало слушаоце до највишег степена научности, односно за наставак студија на највишим европским заводима. Пројекат је размотрила комисија и на основу њега, без измене садржаја, донет је 24. септембра 1863. године законски документ под називом *Закон о устројству Велике школе (Академије)*.

Према овом закону, Велика школа је "научно заведеније за вишу и стручну израженост" (22), у чијем су саставу три факултета (одељења): Философијски, Технички и Правни. Предвиђено је да школовање на философском одељењу траје три, а на техничком и правном одељењу четири године.

Може се сматрати да је Законом о устројству Велике школе у Србији 1863. године, започела квалитативно нова етапа у развоју високошколске наставе. Наиме, њиме је обављено научно обликовање факултета, њихово осамостаљивање и организовање на савременим принципима тог времена и, као најважније, омогућено је поступно развијање посебних научних дисциплина и области и њихово диференцирање.

Наведени квалитети овог закона омогућили су обogaћивање научних дисциплина кривичног карактера у оквиру Правног факултета. Тако су његови слушаоци били дужни да изучавају, поред раније предвиђених дисциплина, Криминални законик и Криминални судски поступак, као и предмет који се први пут појављује као саставни део научног програма – Судску медицину. Тако рано увођење Судске медицине последица је схватања њеног значаја како за кривични поступак и науку ове гране права, тако и за кривично право. Сазнања ове научне дисциплине омогућавају, с једне стране, доношење законодавца, теоретичара и практичара до истине, а с друге стране, проучавање неких кривичних дела чији су елементи судско-медицинске природе. Поред тога, и даље је остала обавеза "слушатеља" Правног факултета да уче и Психологију и Логику из области рада Философског факултета. Прве године рада Правног факултета у оквиру Велике школе, школске 1863/64. године, наставнички кадар из кривичних и сродних наука био је малобројан. Сачињавали су га Константин Бранковић ректор и професор

(22) *Зборник закона и уредаба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду, оп. cit.*, стр. 54.

психологије и логике и Стојан Вељковић професор римског и криминалног права.

Двадесетог децембра 1873. године објављене су прве *Измене и допуне Закона о Великој школи* (23) које су обухватиле и Правни факултет. Према овим изменама, будући правници треба да слушају предмете Казнени законик, Казнени судски поступак, Судска медицина, као и предмете са Филозофског факултета Психологија и Логика. На жалост, за период до школске 1892/93. године нема сачуваних извора о томе који су наставници предавали наведене предмете. Може се само претпоставити, на основу сачуваног извора из школске 1894/95. године, да је, као хонорарни професор, предмете Кривично право и Кривични судски поступак предавао Захарије Угричић (24). Наведени предмети остали су предвиђени и у *Предлогу закона о уређењу Велике школе* од 28. фебруара 1875. године и у *Закону о изменама и допунама о устројству Велике школе* од 25. јануара 1880. године (25).

Школска 1893/94. година значајна је за развој кривичних наука у оквиру Правног факултета, јер је 13. маја на Седници Савета одлучено да се Кривично право и Кривични судски поступак, које је до тада предавао један професор, одвоје, с тим да се Кривичном поступку дода предмет Криминалистика (26). То значи да је већ давне 1894. године уочено да је за делотворно сузбијање криминалитета, за испуњење ефикасног вида превенције кривичних дела, потребно развијати и једну посебну научну дисциплину – криминалистику. Она је одмах добила контуре дисциплине која је у тесној вези са науком кривичног поступка, будући да њена сазнања најнепосредније доприносе расветљавању и решавању кривичне ствари, те је отуда и постављена као њен део.

На седницама Савета Правног факултета 30. септембра и 15. октобра школске 1894/95. године, за кривичну катедру изабрани су Светислав Станојевић и Захарије Угричић (27). Они ће предавати предмете Кривични поступак са криминалистиком, Кривично право и Судска медицина. У току наредних неколико година кривичне науке на Правном факултету неће играти већу улогу у развоју правне мисли, нити ће бити промена у наставном кадру осим једне, за коју не постоје извори када је учињена. Реч је о доласку на Факултет Гргура Г. Миловановића, за којег се једино зна да је школске 1889/90. године био професор Кривичног права и Кривичног поступка (28). Тек 1901. године, доласком др Божицара Марковића на Правни факултет, ситуација ће се из корена изменити.

(23) *Зборник закона и уредаба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду*, оп. cit., стр. 55.

(24) Архив Србије, *Записници са Седница Правног факултета* Књига 1в, 3–Ц, 1892–1905.

(25) *Зборник закона и уредаба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду*, *Записници са Седница Савета*, оп. cit.

(26) Архив Србије.

(27) Архив Србије, *Записници са Седница Савета П.Ф. 1892–1905*, књига 1, 3–Ц.

(28) *Наставничко особље свију Факултета, Преглед предавања за 1889/90. годину*, Београд, 1890, стр. 7.

До тог времена издвајамо 1899. годину када је за професора Судске медицине изабран Милан Јовановић Батут (29) који је, захваљујући великом угледу, 1902. године изабран и за ректора Велике школе. Пошто је 1905. године била укинута Катедра за Судску медицину, Батут је радио као хонорарни професор Правног факултета све до пензионисања 1924. године (30).

Научни и културни рад Милана Јовановића Батута био је врло значајан за Србију тог времена. Може се слободно закључити да је он отворио нову етапу у развоју медицине. Књигама, предавањима и личним радом, Милан Јовановић Батут увео је новине у медицину које га сврставају у пионире неких њених области. Наиме, поставио је темеље и одредио правце развоја превентивне медицине, социјалне медицине и здравственог просвећивања народа. Највећу пажњу доктор Батут је посветио развоју превентивне медицине и њеном теоријском обрађивању, као и ширењу друштвене свести о њој, постигавши при томе резултате који га сврставају у ред здравствених просветитеља тога времена. Свој целокупни животни ангажман Батут је крунисао 1920. године када је, након његовог дугогодишњег залагања, основан Медицински факултет у Београду.

На Седници Савета Правног факултета 19. марта 1901. за доцента за предмет Кривични судски поступак изабран је др Божидар Марковић (31). Он је на Факултету предложен 18. фебруара 1903. године (32) за ванредног професора, а 12. новембра 1913. године (33) изабран је за редовног професора. На Факултету је радио непрекидно до пензионисања 29. септембра 1938. године (34).

Др Божидар Марковић је први научник Кривичног судског поступка у Србији који је пошао од поставке да је наука кривичног поступка, у ствари, систематска обрада једне, за практични живот важне материје, којој је циљ достизање што бољег и ефикаснијег функционисања кривичног правосуђа. "Дошавши да обрађује науку о кривичном судском поступку којој је за базу служио један законик застарео још оног дана када је донет, који је представљао по својим основним начелима анахронизам, непотпун, нејасан и мрачан, због скраћивања и грешака у преводу – он је оценио шта треба радити..." (35). Прво је започео теоријску обраду постојећег србијанског законодавства о кривичном поступку, објашњавајући циљ и настанак појединих института, анализирајући њихов међусобни однос и постављајући их на научне основе. Резултат

(29) Љиљана Симић и Боровоје Марјановић, *Живот и рад проф. др Милана Јовановића – Батута*, Медицински гласник, 1962, 6–6а, 305.

(30) Исто.

(31) Архив Србије, *Записници са Седница Савета П. Ф. 1892–1905*, књига 1–Ц.

(32) Исто.

(33) Архив Србије, *Записници са Седница Савета Правног факултета*, књига 2, Г–205, 1910–1914.

(34) *Пензионисање г. др–а Божидара В. Марковића*, Архив за правне и друштвене науке, 1938, LIV, 6, стр. 572.

(35) Др Тихомир Васиљевић, *Личност и рад др–а Божидара В. Марковића*, Архив за правне и друштвене науке, 1939, LV, 5–6, стр. 407.

тога је његово најзначајније дело издато 1926. године – *Уџбеник Српског кривичног судског поступка*, написано као опсежан систем. Овај уџбеник карактеришу једноставност, детаљност и опсежност обраде појединих института, без много апстрактних теорија и са посебним ослонцем на позитивно право и праксу. С друге стране, др Божидар Марковић се бори за постављање новог закона о кривичном поступку на нова начела реформисаног кривичног судског поступка у Европи, залаже се за начело слободног судијског уверења у оцени доказа и бори се за увођење института условне осуде. Стога је његова велика заслуга и за изједначавање законодавства и доношење јединственог *Законика о кривичном судском поступку*, 16. фебруара 1929. године. Његов нарочит допринос је што је пре ступања на снагу овог законика издао *Уџбеник Југословенског кривичног судског поступка*, којим је утицао на претходно потребно разумевање принципа, појмова и института из овог законика. На крају, Марковић је дао и допринос развоју науке кривичног права коју је, почевши од 1903. године (18. фебруара), предавао, пошто се дужности професора Кривичног права није примио Т. Миловановић због болести (36). Он је 1908. године, када је започео рад на припремању пројекта Кривичног законика, изабран за члана Комисије којем је поверена израда општег дела Кривичног законика. Пројекат са мотивима је објављен 1910. године, а послужио је као основа за израду *Кривичног законика Краљевине Југославије*.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ (1905 – 1941)

После преврата 29. маја 1903. године, којим је са краљевског престола свргнута династија Обреновића, Србија је доживела интензиван процес привредног, политичког и културног развоја. У токове опште-друштвеног развоја слио се и велики културни и научни процват, који је у области највишег образовања резултирао доношењем *Закона о Универзитету* 27. фебруара 1905. године, који је прогласио Петар I краљ Србије. Овим Законом Велика школа је претворена у Универзитет – "највише самоуправно тело за вишу стручну наставу и за обрађивање наука" (37). Тако је завршено једно несумњиво плодно раздобље и започело друго – ново раздобље у организацији највише наставне и научне институције у Србији, значајно за њен целокупан унутрашњи развој. Наиме, трансформација Србије у парламентарну демократску монархију, значајан помак у развоју наука, повећање броја културних институција и, коначно, проглашавање Велике школе Универзитета, говоре о томе да је у Србији дошло до преокрета који је омогућио постављање високог школства на чврсте основе по узору на модерне европске универзитете.

Закон о Универзитету предвиђао је постојање пет факултета (Богословски, Философски, Правнички, Медицински и Технички), а регу-

(36) Архив Србије, *Записници са Седница Савета Правног факултета*, књига 1, 3-Ц, 1892-1905.

(37) *Универзитетски Зборник I (Закон, Уредбе и Правила)*, Београд, 1910, стр. 1.

лисао је питања управљања, категорија и избора наставника, уписа, стипендија и владања слушаоца и испита. Већ 1. октобра 1905. године донета је *Општа уредба Универзитета*, у којој су потпуније разрађене одредбе Закона, а на основу Закона и Опште уредбе 1. октобра 1906. године донете су посебне факултетске уредбе. Према *Уредби Правничког факултета*, требало је "1. Да својим слушаоцима да стручну спрему за поједине гране државне службе и слободна занимања и 2. да их упућује у систематско изучавање правних и економско–политичких (државних) наука" (38). Садржински ново је и то што су и по Закону и по Општој уредби факултети у наставном погледу самостални, а наставници слободни у излагању и интерпретирању науке, док је по Уредби Правничког факултета било предвиђено да се осим редовних предавања, одржавају и специјални курсеви за докторанде. Овако постављени темељи високошколске наставе омогућили су да се у оквиру Правног факултета дефинитивно поставе и развију све научне области и дисциплине које ће, од тада па до данас, играти веома значајну улогу у развоју правне науке у Србији.

Година коју посебно треба издвојити као важну за развој свих кривичних дисциплина, а надасве науке кривичног права, јесте 1909. година (39). Тада је на Седници Савета Правног факултета био изабран за доцента за предмет Кривично право др Тома Живановић. Свакако највећи теоретичар кривичног права и философије права у нас, др Тома Живановић је највећи део научног рада остварио на Правном факултету у Београду. Био је и ванредни професор (изабран на Седници Савета факултета 26. јуна 1914. године (40), као и редовни, изабран 1920. године (41) – нема сачуваног извора о тачном датуму (42), а након пензионисања (1945. године) (43) – академик (1922. године изабран за дописног академика, а 16. маја 1926. године за сталног члана Академије наука) (44).

Научна делатност др Томе Живановића текла је у два паралелна правца: наука кривичног права и општа правна философија. Иако је у области науке кривичног права објавио неупоредиво више радова, треба приметити да постављање кривичноправне науке на основе правне философије, које је он учинио, ни до данас није превазиђено. Савршено познавање кривичног права као једне позитивноправне гране, с једне стране, и одлично познавање философије права, с друге стране, дозволили су му да већ од своје докторске дисертације *Du principe de causalité*

(38) *Универзитетски Зборник I (Закон, Уредбе и Правила)*, Београд, 1910, стр. 68.

(39) Нема сачуваног датума јер недостају записници са Седница Савета Правног факултета од 1905–1910.

(40) Архив Србије, *Записници са Седница Савета Правног факултета*, књига 2. Г–205, 1910–1914.

(41) Др Љубиша Лазаревић, *Др Тома Живановић*, In *memoriam*, "Анали ПФ", 1971, бр. 4, стр. 200.

(42) Недостају записници са седница Савета Правног факултета за период 1914–1928.

(43) Др Љубиша Лазаревић, *op cit.*, стр. 200.

(44) Миодраг М. Обрадовић, *Нови академик – правник*, "Архив за правне и друштвене науке", 1926, XXIX, 5–6, стр. 484.

efficiente en Droit pénal, преко низа касније објављених радова, изврши целовиту синтезу правне философије и науке кривичног права. Без намере да умањимо вредност његових осталих доприноса науци кривичног права, посебно бисмо издвојили допринос који је дао кроз конструисање трипартитног система. Критикујући до тада у науци доминантан бипартитан систем, по којем су основни институти кривичног права кривично дело и кривична санкција (казна), кроз стварање трипартитног система, откривањем кривца као засебног основног појма кривичног права, др Тома Живановић је изградио нови метод кривичног права или нову школу у науци кривичног права. Он се није ограничио само на то да свој троедобни систем изнесе као теоријску могућност, већ на основу њега конструише целокупно кривично право. То је урадио у свом системском делу *Основи Кривичног права – Општи део* (1910) и *Посебни део* (1911–1912), које посебно издвајамо зато што је представљало уџбеник за студенте Правног факултета. У њему је последно разрадио своју троедобну поделу (кривац – кривично дело – кривична санкција), потпуно издвојио учиниоца кривичног дела као основни појам кривичног права и напустио објективно–субјективно схватање појма кривичног дела, дајући поступно, систематски обрађене, објективно схваћене, све појмове кривичног права, при томе све богато илустровано бројним ставовима у теорији. Појава ове теорије о трипартитном систему, изложене у уџбенику кривичног права намењеног студентима, донела је студентима повећане напоре да би савладали и разумели градиво, а у домаћој и страној кривичноправној литератури аутору обезбедила незаобилазно место. Основне карактеристике др Томе Живановића као писца, које су дошле до изражаја како у овом уџбенику, тако и у његовом магистралном делу из области философије права *Систем синтетичке правне философије*, објављеном у три књиге (1925, 1951. и 1959. године) и у свим осталим радовима – су систематичност, аналитичко баратање појмовима, велика моћ синтезе у обради појмова и опсежно коришћење литературе. И на крају, треба приметити да је трипартиција др Томе Живановића, поред примене у кривичном праву, нашла место и у осталим кривичним наукама, специјалним правним наукама, философији права и етици као и у неким ванправним наукама.

У складу са теријским знањем и познавањем низа правних и ванправних дисциплина кретао се и његов рад на Факултету. Једна од великих заслуга др Томе Живановића је и оснивање Криминалистичког института 1929. године (нема сачуваног датума) (45), за који је 30. јуна 1934. године донесен Статут (46). У њему је било предвиђено да се Институт подели на четири одсека: 1. Одсек за Кривично право и Поступак, Кривичну социологију и Статистику; 2. Одсек за Криминалну технику и Криминалну тактику; 3. Одсек за Кривичну психологију и Психијатрију и 4. Одсек за Кривичну хемију и Судску медицину. Радећи

(45) Архив Србије, *Записници са Седница Правног факултета 1928–1932*, књига 3, Г–205.

(46) Архив Србије, *Записници са Седница Правног факултета 1933–1934*, књига 4, Г–205.

у Институту као управник, др Тома Живановић је развио многе кривичне дисциплине, а кроз Институт ће касније проћи многа истакнута имена. Тако су, хронолошки гледано, 19. јуна 1929. године изабрани на Криминалистичком институту др Никола Крајински за хонорарног наставника за Експерименталну психологију и Психијатрију, а Сергије Трегубов за хонорарног наставника за Експерименталну криминалну технику; да би 23. марта 1931. године (47), 17. маја 1933. године (48) и 15. фебруара 1936. године био поново изабран др Никола Крајински (49), а 28. априла 1933. године (50) и 6. октобра 1936. године (51) и Сергије Трегубов; 27. јуна 1929. године изабран је др Драгиша Павловић за асистента волонтера за Психологију и Психијатрију на Криминалистичком институту (52), да би 26. јуна 1933. године био поновно изабран (53); 26. априла 1930. године изабрани су за Институт асистенти дневничари Радивоје Николајевић за библиотеку и Ханс Бауер за лабораторију (54), да би 14. маја 1931. године Ханс Бауер био проглашен плаћеним дневничарем (55), а 22. марта 1932. године, због одласка Ханса Бауера у иностранство, на његово место долази Ђорђе Клајн за дневничара званичника (56), који је 21. априла 1934. године (57) и 18. јуна 1937. године биран за асистента дневничара (58); 6. октобра 1936. године за три године је продужен хонорарни уговор Константину Смирнову (59); 22. априла 1939. године изабран је за асистента дневничара Института Роман Јуринез (60); 4. октобра 1940. године изабран је за лаборанта дневничара на Институту Георгије Кушински (61).

У тим годинама рад на Факултету био је врло интензиван. Према подацима из 1930. године (17. јануар) (62), на Правном факултету је постојала кривичноправна група која се састојала од предмета Кривично право, Кривични судски поступак, Судска медицина, Експериментална криминална техника и Експериментална криминална психологија и Психијатрија. Ови предмети ће се изучавати на Факултету све до почетка другог светског рата, а предаваће их исти професори.

(47) Архив Србије, *Записници са Седница Савета ПФ*, 1928–1932, књига 3, Г–205.

(48) Архив Србије, *op. cit.*, 1933–1934, књига 4, Г–205.

(49) Архив Србије, *op. cit.*, 1935–1937, књига 5, Г–205.

(50) Архив Србије, *op. cit.*, 1933–1934, књига 4, Г–205.

(51) Архив Србије, *op. cit.*, 1935–1937, књига 5, Г–205.

(52) Архив Србије, *op. cit.*, 1928–1932, књига 3, Г–205.

(53) Архив Србије, *op. cit.*, 1933–1934, књига 4, Г–205.

(54) Архив Србије, *op. cit.*, 1928–1932, књига 3, Г–205.

(55) Архив Србије, *op. cit.*, 1928–1932, књига 3, Г–205.

(56) Архив Србије, *op. cit.*, 1928–1932, књига 3, Г–205.

(57) Архив Србије, *op. cit.*, 1933–1934, књига 4, Г–205.

(58) Архив Србије, *op. cit.*, 1935–1937, књига 5, Г–205.

(59) Архив Србије, *op. cit.*, 1935–1937, књига 5, Г–205.

(60) Архив Србије, *Записници са Седница Савета Правног факултета*, 1939–1943, књига 7, 3–Ц.

(61) *Исто*.

(62) Архив Србије, *op. cit.*, 1928–1932, књига 3, Г–205.

То су били др Тома Живановић, др Божа Марковић, др Милован Миловановић, професор Медицинског факултета изабран школске 1923/24, године (63), а поново биран 4. јула 1930 (64) и 17. маја 1933. године (65), да би га 26. јуна 1936. године заменио др Миодраг Бучић, с тим да се повери дужност др Миловану Миловановићу да држи предавања, вежбања и испите на докторском курсу из Судске медицине као хонорарни професор без хонорара (66), Сергије Трегубов и др Никола Крајински. Поред редовних курсева, на Факултету су се одржавали и специјалистички курсеви, као и семинари. Може се закључити, већ и на основу Уредбе о испитима из кривичног права, као и касније на основу Измена и допуна Уредбе Правног факултета од 15. априла 1928. године, извршене 24. септембра 1931. године (67), да су испити из Кривичног права били изразито тешки. Наиме, у чл. 15. извршена је измена и убачен текст да студенти који се пријаве за испит из Кривичног права морају претходно да полажу један практичан писмени испит који се састоји од решавања једног практичног случаја из кривичног права, у трајању од три часа, уз дозвољену употребу законских текстова. Годинама је др Тома Живановић држао семинаре са предавањима, најчешће из Правне философије, специјалне курсеве из основних кривичноправних појмова, а Сергије Трегубов Специјални курс из теоријско–практичног вештачења рукописа.

И на крају, треба приметити да је пред сам рат на Правни факултет било примљено за сараднике неколико великих имена, која ће направити сјајне каријере и дати велики допринос појединим кривичним научним дисциплинама. То су били др Тихомир Васиљевић, изабран 17. новембра 1938. године (68) за хонорарног наставника на катедри Кривичног судског поступка, др Јанко Таховић, изабран за асистента при катедри Кривичног права за предмет Криминална социологија 4. октобра 1940. године (69) и др Душан Јевтић, изабран 23. децембра 1940. године за доцента за предмет Криминална психологија (70).

(Примљено 12.09.1991)

(63) *Преглед предавања за први (зимски) семестар 1923–24. школске године*, Београд, 1923, стр. 7.

(64) Архив Србије, *op. cit.*, 1928–1932, књига 3, Г–205.

(65) Архив Србије, *op. cit.*, 1933–1934, књига 4, Г–205.

(66) Архив Србије, *op. cit.*, 1935–1937, књига 5, Г–205.

(67) Архив Србије, *op. cit.*, 1928–1932, књига 3, Г–205.

(68) Архив Србије, *Записници са Седница Савета Правног факултета*, 1937–1939, књига 6, Г–205.

(69) Архив Србије, *op. cit.*, 1939–1943, књига 7, 3–II.

(70) *Исто*.

Marinka Cetinić,
Assistant at the Faculty of Law in Belgrade

DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW SCIENCES IN THE FRAMEWORK OF THE FACULTY OF LAW OF THE UNIVERSITY IN BELGRADE SINCE ITS ORIGIN TO THE SECOND WORLD WAR

Summary

In course of 150 years—long history of the Faculty of Law in Belgrade (1841—1991), special place is taken by the criminal law sciences since they were important not only for the development of this area of science in Serbia, but also relevant within the European framework. By establishing the Legal Department in 1841 previous elaboration and study of criminal law sciences continues, followed by constant publishing of text—books, the first one being "Basic foundations of activity of police" by Ivan Rajić. Worth mentioning is also the "Explanation of the Penal Code for the Principedom of Serbia" by Đorđe Cenić. In 1863, when the Academy was established, the study of criminal law sciences acquired new impetus by introducing the subject of legal medicine, with professor Milan Jovanović Batut, as well as of criminology. An entirely new step in the development of these sciences in Serbia was effected by Božidar Marković, who, in addition to his initial chair of criminal procedure, started the theoretical elaboration of the matter. This resulted to the text—book of Serbian criminal judicial procedure, where the system was presented in this sphere based on principles of reformed criminal procedure in Europe. Finally, owing to Toma Živanović, with whom the Belgrade School entered European achievements, this field was based on legal philosophy. The work of Živanović is not surpassed even today and his first—class contribution to constructing the tri—partite system in the study "The foundations of criminal law" has marked the corner—stone in the criminal—law science.

Key words: *Background. — Criminal law sciences. — Faculty of Law in Belgrade.*

Marinka Cetinić,
Assistante à la Faculté de droit de Belgrade

L'ÉVOLUTION DES SCIENCES PÉNALES AU SEIN DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE BELGRADE DEPUIS SA CRÉATION JUSQU'À NOS JOURS

Résumé

Dans l'histoire longue de 150 ans de la Faculté de droit de Belgrade (1841—1991) les sciences pénales occupent une place particulière, car leur évolu-

tion a été telle qu'elle leur a assuré une grande importance non seulement pour le développement de cette science en Serbie, mais aussi sur le plan européen. Par la création de la Section juridique en 1841, se poursuit le développement amorcé des sciences pénales et la publication continue des manuels, depuis le premier, "Les principes élémentaires de la police" d'Ivan Rajić, en passant par le livre incontournable de Đorđe Cenić, "Les explications du Code pénal de la Principauté de Serbie". En 1863, la création de l'Académie de Belgrade a imprimé un élan supplémentaire à l'étude des sciences pénales grâce à l'introduction de la discipline "médecine légale" enseignée par Milan Jovanović Batut, et "criminologie". Un pas absolument nouveau dans l'évolution des sciences pénales a été fait par Božidar Marković qui, en s'occupant de la science sur la procédure pénale, amorce une élaboration théorique qui résultera par son "Manuel de procédure pénale en Serbie", où il a réussi à systématiser ce domaine sur les bases de la procédure pénale réformée en Europe. Et enfin, grâce à Toma Živković, avec lequel l'école belgradoise du droit pénal est entrée dans les rangs des acquis européens, ce domaine est assis sur les bases de la philosophie juridique qui n'ont pas été dépassées de nos jours. Sa contribution exceptionnelle à la constitution du système tripartite dans son oeuvre "Les bases du droit pénal" a marqué un tournant dans la science pénale juridique.

Mots clé: *Histoire. — Sciences pénales. — Faculté de droit de Belgrade.*